

O pożytkach badań poetyckich w naukach społecznych

Joanna Bielecka-Prus
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.2.03>

Słowa kluczowe:

badania poetyckie,
autoetnografia,
działania artystyczne
w procesie
badawczym (ABR),
metodologia badań
jakościowych

Abstrakt: Poezja nie jest wciąż traktowana jako uprawomocniona naukowo metoda badania i reprezentowania zebranych danych w jakościowych badaniach empirycznych. Jednakże założenie o istnieniu sprzeczności między myśleniem naukowym i twórczością poetycką jest jedynie pozorne. Badania poetyczne to podejście badawcze, które wykorzystuje poezję jako metodę eksploracji, analizy i reprezentacji wyników badania. W artykule autorka wyjaśnia, dlaczego warto sięgać po formy poetyckie na różnych etapach procesu badawczego. Pokazuje, w jaki sposób można tworzyć poezję z uzyskanych danych, a także omawia cechy wyróżniające *ars poetica*, które mogą posłużyć za punkty odniesienia dla badań poetyckich w badaniach jakościowych, tak aby przekazać bogactwo ludzkich doświadczeń, które może nie być w pełni uchwycone przez tradycyjne teksty akademickie.

Joanna Bielecka-Prus

Doktor, adiunkt w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki badań jakościowych i wykorzystywania tych metod w badaniach terenowych nad migracjami, marginalizacją społeczną, obcością i tożsamością społeczną. Jest autorką książek *Transmisja kultury w rodzinie i w szkole. Teoria Basila Bernsteina* (2010) oraz *Nepalczycy w Polsce* (2023).

e-mail: joanna.bielecka-prus@mail.umcs.pl

© by the author, licensee University of Lodz, Poland
This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license
CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Wprowadzenie

Jak zauważa Magdalena Szpunar (2023), w potocznym rozumieniu poezja i nauka to dziedziny twórczości ludzkiej, które różnią się od siebie tak dalece, że wydają się stać w opozycji, ale ten sposób myślenia działa zarówno na szkodę nauki, jak i poezji. Nauka uprzywilejowuje instrumentalno-techniczny styl myślenia, poezja zaś kieruje nas w stronę tego, co nieuchwytnie, idiosynkratyczne i niepowtarzalne. Binarne podziały na rozum i uczucia, racjonalność i irracjonalność, obiektywność i emocjonalne zaangażowanie prowadzą do redukcjonizmu, który poddawany był wielokrotnie krytyce przez takich filozofów jak Gaston Bachelard, Edmund Husserl czy Martin Heidegger. Oni także, polemizując z Platońską ideą poezji jako mimetycznej iluzji oddalającej od prawdy oraz nawiązując do *Poetyki* Arystotelesa i romantycznych myślicieli, zwracają uwagę na potrzebę poetyckiego wglądu w tajemnice świata i wzajemne przenikanie się filozofii i poezji (por. Kasperski, 2007). Według Arystotelesa poezja opowiada o zdarzeniach jednostkowych, nadając im szersze, ogólne znaczenie w wewnątrznie zwarty sposób (Reale, 1997). Dla literaturoznawstwa poezja jest jednym z głównych przedmiotów badawczych. Jednakże analizy te nie koncentrują się na jej epistemicznych walorach, lecz skupiają się przede wszystkim na estetycznych, semiotycznych i formalnych aspektach twórczości poetyckiej. Nauki socjologiczne z kolei rzadko czynią poezję przedmiotem analiz, najczęściej w ramach socjologii literatury, badając społeczne i ideologiczne konteksty twórczości, na przykład feminizmu (np. Montefiore, 1987) czy postkolonializmu (np. Ramazani, 2017), oraz analizują jej społeczne funkcje (np. Ossowski, 2004) i zasadniczo nie zauważają poznawczych wartości poezji *per se*. Warto jednakże przypomnieć, jak dowodził Wolf Lepenies (1997), że już August Comte doceniał socjologicznie inspirowaną poezję w budowie swej społecznej utopii, a John Stewart Mill i Wilhelm Dilthey zauważali silne związki poezji z nauką. Można zatem stwierdzić, że prowadzono **badania poezji** w różnych jej aspektach i kontekstach, natomiast nie były to **badania poezją**, czyli badania poetyckie (ang. *poetic inquiry*), dla których twórczość poetycka jest metodą badawczą. Ta perspektywa wyłoniła się na gruncie antropologii dopiero w wyróżnionej przez Normana K. Denzina i Yvonne S. Lincoln (2009) fazie posteksperymentalnej (1995–2000).

W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku poezja jako forma badawcza coraz częściej budziła zainteresowanie etnografów, jednakże pozostawała (i wciąż pozostaje) w oddaleniu od dominujących nurtów metodologicznych. Jej pojawianie się i powolna akceptacja związane były z potrzebą poszukiwania nowych metod badawczych, które byłyby zgodne z ontologicznymi i epistemologicznymi tezami podważającymi definiowanie kultury jako względnie stabilnego i podzielanego systemu aksjonoformatywnego, a także postmodernistyczną krytyką epistemologii pozytywistycznej oraz jej scjencyficznym modelem procesu badawczego i dominującej roli badacza. Dowodzi się także (np. Marvasti, Faircloth, 2002), że poszukiwanie nowatorskich metod było rezultatem wzrostu popularności perspektywy romantycznej w metodologii, zakładającej istnienie autentycznego podmiotu, który może sam wyzwolić się z opresyjnych struktur społecznych i walczyć o wolność innych ludzi z nadzieją na zbudowanie nowego i sprawiedliwego ładu społecznego według przyjętego projektu moralnego, a także podejść badawczych eksponujących emocjonalne wymiary ludzkiej egzystencji. Etnograficzne pisanie miało na celu zmianę relacji badacza i badanego, rekonfigurację podziału na strefę prywatną

i publiczną oraz przejście od pozbawionej krytycyzmu prezentacji danych do ich reprezentacji (Ticineto Clough, 2000a; 2000b). Norman K. Denzin (1993) zachęcał do pisania eksperymentalnych tekstów, które miały burzyć relacje władzy, skłonić badaczy do zejścia z katedr wykładowych i oddania głosu grupom nieobecnym w dyskursie akademickim, angażować badacza, badanego i odbiorcę we wspólnocie przeżywania, co ma szansę przeradzać się w działania na rzecz wspólnego dobra. Badacze kultur zwrócili uwagę na niestabilność systemów kulturowych, ich wewnętrzne sprzeczności, nieciągłości, niedomknięcia i wzajemne przenikanie, które trudno było uchwycić w tradycyjnych metodach badawczych (Maynard, Cahnmann-Taylor, 2010). Zainteresowanie wielokulturowością i skupienie się na transgresyjności i płynności tożsamości społecznej zaowocowało postulatem „zmącenia gatunków” czy brikolażu, co otworzyło drzwi dla działań artystycznych w procesie badawczym (ang. *art-based-research*), takich jak sztuki wizualne, performatywne oraz twórczość poetycka. Nie bez znaczenia był także fakt, że antropologowie zajmujący się etnopoezją, która bada ustne narracje ludów tubylczych, organizując je w wersy i strofy, aby lepiej wydobyć tkwiące w narracji znaczenia, sami także pisali wiersze (np. Edward Sapir, Ruth Benedict, Paul Friedrich, Dell Hymes, Ivan Brady, Ruth Behar) (Hymes, 1996; Maynard, Cahnmann-Taylor, 2010).

Obecnie metodologiczne rozważania na temat poetyckich form w badaniach jakościowych pojawiają się w podręcznikach metodologicznych (np. Knowles, Cole, 2008; Butler-Kisber, 2018; Faulkner, 2019; Apol, 2020; Leavy, 2022), a także na łamach renomowanych czasopism (np. „Qualitative Inquiry”, „Qualitative Social Work”, „Cultural Studies ↔ Critical Methodologies”, „Harvard Educational Review”, „Anthropology and Education Quarterly”, „American Anthropologist”, „Symbolic Interaction”) oraz w pracach doktorskich i magisterskich. Najczęściej po poezję sięgają badacze zajmujący się problematyką związaną z wykluczeniem społecznym, na przykład rasizmem, bezdomnością, samotnym macierzyństwem (por. Hanley, View, 2014; Hordyk, Soltane, Hanley, 2014; Corley, 2020) oraz edukacją (np. Savishinsky, 2007; Görlich, 2016). Poezja pojawia się w pracach badaczy analizujących traumatyczne przeżycia związane z chorobą nowotworową (np. Waskul, van der Riet, 2002; Öhlen, 2003; Kendall, Murray, 2005), starością (np. Silvermarie, 1988) oraz śmiercią (np. Hoffmann, 2002; Furman, 2004; 2005). Wiersze piszą także przedstawiciele zawodów takich jak nauczyciele, lekarze czy pielęgniarze (np. Santoro, Kamler, Reid, 2001; Hunter 2002). Wykorzystuje się je także w projektach badawczych, w których biorą udział dzieci (np. Edwards, Weller, 2012; Emert, 2013). Warto również zauważyć, że poezja jest istotnym środkiem w procesie terapii i już w XIX wieku stosowano ją w leczeniu pacjentów chorych psychicznie (Mazza, 2017).

Niechęć badaczy do sięgania po poetycką formę ekspresji to nie tylko rezultat dominujących paradygmatów, ale także akceptacji przekonania, że pisanie poezji jest elitarnym sposobem wyrażania doświadczeń, a poprzez to działaniem wykluczającym. Jest to jednakże przeświadczenie błędne. Jak dowodzą antropolodzy, poezja jest powszechną i pierwotną formą ekspresji doświadczeń ludzkich, pojawiła się wcześniej niż wynalezienie alfabetu, jest obecna we wszystkich społeczeństwach plemiennych. Towarzyszy rytuałom i obrzędom ludycznym, a także utrwała i reprodukuje pamięć zbiorową, wiedzę lokalną wraz z jej reprezentacjami i strukturacjami świata społecznego, potwierdza tożsamości zbiorowe oraz dostarcza modeli dla normatywnie regulowanych działań społecznych.

Język utrwalony w poezji „nie jest oknem, ale okiem”, poprzez które postrzega się i interpretuje rzeczywistość (Niles, 1999: 78). Poezja towarzyszy nam w codziennym życiu: w kulturze popularnej, w zwykłych rozmowach, gdy metaforycznie opisujemy swoje uczucia i wrażenia (Hanauer, 2004). Nawet dzieci są zaznajomione z poezją w formie bajek, wyliczanek czy krótkich wierszyków (St. Pierre, 1996). Dlaczego zatem warto, aby badacze jakościowi zwrócili uwagę na tę formę ekspresji? Na to pytanie będę chciała odpowiedzieć w dalszej części artykułu. Najpierw wskażę wartości, jakie poezja wnosi do procesu poznawania rzeczywistości społecznej i jej transformowania. Następnie przeanalizuję, jakie formy poezji są najczęściej wykorzystywane w badaniach i skupię się na omówieniu dwóch z nich: poetyckiej autoetnografii i poezji odnalezionej. W kolejnej części tekstu poddam rozważaniu kwestię oceny jakości badań poetyckich, a także problemy etyczne, które mogą się pojawić w procesie badawczym.

Po co nam poezja?

Jeśli zdefiniujemy poezję jako tekst literacki, który pozwala lepiej zrozumieć rzeczywistość (Hanauer, 2004), to oznacza, że ma ona wartość nie tylko estetyczną i ważne są powody, dla których badacze jakościowi sięgają po poetyckie formy, podejmując działania na obrzeżach hegemonicznych dyskursów naukowych. Badacze ci dowodzą, że poezja może być nie tylko źródłem danych i sposobem ich prezentacji, ale także narzędziem, za pomocą którego analizujemy dane (Furman i in., 2007). Poezja ma zatem wartość poznawczą, jest formą uchwycenia świata przeżywanego przez jednostkę w jego bogactwie odczuć, uczuć, doświadczeń i myśli. Paul Friedrich (1996) uważa, że poezja pomaga odsłonić istotę kultury (niem. *Geist*) badanego społeczeństwa, wyostreza wrażliwość sensualną, a kreślone w niej metaforyczne obrazy umożliwiają dotarcie do tkwiących w kulturze mitów i wyobrażeń (Prattis, 1985). Kultura, podobnie jak poezja, jest eliptyczna, aluzyjna, ambiwalentna, pełna luk, sprzeczności i przeskoków, wielowarstwowa i poddająca się zróżnicowanym interpretacjom. Nie chodzi jednak jedynie o analogię, lecz o to, że kultura ze swej istoty jest poetycka: konotacyjna, a nie denotacyjna, implicytna, a nie eksplicytna, oparta w większej mierze na emocjach niż racjonalnym myśleniu i dlatego nie poddaje się scjentystycznemu redukcjonizmowi.

Poezja może znacznie głębiej eksplorować ludzkie życie niż proza, komunikując ukryte w metaforach uniwersalne prawdy (Furman, 2006; Furman i in., 2007; Szpunar, 2023). Poeta przekształca swoje przeżycia w taki sposób, że stają się wspólnotową częścią doświadczeń innych ludzi, doświadczeniem uniwersalnym, a nakreślony obraz świata jest własnością wielu osób. Gdy czytamy wiersz, aktywują się struktury wiedzy przechowywane w naszej pamięci, które umożliwiają nam zrozumienie tekstu, ale także tworzą się nowe powiązania między strukturami poznawczymi, które mogą owocować nagłym olśnieniem (Hanauer, 2004). Nie chodzi o generalizację, ale o wgląd, odkrycie nowych wymiarów znaczeń poprzez odmienne sposoby reprezentacji czy, jak to ujął Norman Denzin (1997), „metaforyczną generalizację”. Badanie poetyczne jest „interpretacją werbalnego krajobrazu. Jak fotograf patrzący na wizualny krajobraz, badacz-poeta wybiera z całego zbioru soczewek te, które umożliwią mu najlepszą reprezentację tego, co zobaczył” (Hordyk,

Soltane, Hanley, 2014: 211). Poezja okrywa przed nami świat w jego wielowymiarowej złożoności (Szpunar 2023). Badacze zauważają, że pisząc wiersz na bazie zebranych danych, dostrzegają nowe problemy badawcze w analizowanym zjawisku w procesie wyłaniania się alternatywnych znaczeń. Poezja sprawia, że spogląda się na zgromadzony materiał w sposób świeży, poszukiwane wzory działań stają się wyraźniejsze i łatwiej wyodrębniają się z tła, a bogactwo i złożoność zjawisk zostaje unaoczniona (Cahnmann, 2003). Ponadto forma poetycka wydobywa i kondensuje dane, przez co łatwiejsze staje się dotarcie do istoty badanych problemów (Ohito, Nyachae, 2019). Piszący poezję badacz wychodzi od pojedynczych zaobserwowanych przypadków, ale poszukuje prawd uniwersalnych o ludzkim życiu (Szto, Furman, Langer, 2005), których nie da się uchwycić w numeryczny sposób, nawet za pomocą złożonych wzorów statystycznych.

Poezja otwiera nas na tajemnice ludzkiego życia, zwłaszcza w momentach epifanicznych, które trudno uchwycić za pomocą prozy, strukturyzuje nasze doświadczanie świata w formę hermeneutycznej spirali, odsłaniającej nowe perspektywy interpretacji spostrzeżeń i doznań w procesie nieustającego dialogu między częścią a całością (por. Faulkner, 2007; Hordyk, Soltane, Hanley, 2014). Poetyckie metafory pozwalają opisać to, co trudne do opisanania, to co niezapoznane i wymykające się poznawczym schematom, na przykład doświadczenia graniczne. Poezja odsłania za pomocą formy (rytmu, układu wersów i strof), a także środków językowych (na przykład metafor, alegorii) wiedzę ukrytą, utajone wzory relacji, wyparte do nieświadomości doświadczenia (Eisner, 1991; Faulkner, 2007; Prendergast, 2009a). Obrazy i emocje intuicyjnie prowadzą nas do sedna problemu, co ułatwia badaczom konceptualizację trafnych pytań (Leung, Lapum, 2005; Szto, Furman, Langer, 2005). Na przykład Shawn Renee Hordyk wraz ze współautorami (Hordyk, Soltane, Hanley, 2014), tworząc poetycką reprezentację przeżyć kobiet w kryzysie bezdomności, zauważyli, że badane były nie tylko ofiarami, ale także aktywnymi podmiotami kształtującymi własne życie i niepoddającym się ograniczającym bieg życia trajektoriom. Rich Furman (2004; 2006) tworzył autoetnograficzną poezję o umierającym na raka ojcu, włączając ją w proces analityczny, co pozwoliło mu na odsłonięcie kolejnych warstw znaczeń nadawanych odchodzeniu. Inni badacze zauważyli, że tworzenie wierszy pomogło w dostrzeganiu sprzeczności między notatkami z obserwacji a wywiadami (np. Cahnmann, 2003).

Poezja jest doceniana przez badaczy zorientowanych na fenomenologiczne analizy świata społecznego, gdyż ułatwia zrozumienie doświadczenia, tak jak jawi się ono w świadomości jednostki (Willis, 2002; Öhlen, 2003; Owton, 2017), zwłaszcza sfery odczuć, ale także stanów z pogranicza snu i kontemplacji (Konecki, 2022; Konecki, Płaczek, Tarasiuk, 2024), jest „iluminacją i kondensacją doświadczania świata” (Willis, 2002: 5), pogłębia świadomość naszych przeszłych doświadczeń (Leggo, 2005). Poezja nie ma na celu dowodzenia czy sprawdzania hipotez, budowania teorii, lecz dąży do gęstego opisu, głębokiego wglądu fenomenologicznego, poszerzania możliwych interpretacji tych obszarów rzeczywistości, które z trudem poddają się werbalizacji poprzez pobudzanie skojarzeń i budowanie metafor. To soczewka, poprzez którą można spojrzeć na własne doświadczenia w nowy sposób (por. Faulkner, 2007). Badacze zauważają, że poezja pozwoliła im wydobyć „ukrytą wiedzę” (ang. *tacit knowledge*), przyjmowane założenia ontologiczne i systemy istotności, których nie byli w pełni świadomi, a które tworzyły fundamenty postrzegania świata. Krytyczna analiza tych fundamentów może prowadzić do

wewnętrznej transformacji (Leung, Lapum, 2005). Ta moc języka poetyckiego realizuje się w dwóch ważnych płaszczyznach: refleksyjności i pracy nad własną tożsamością. Pisanie poezji pobudza refleksyjność w wymiarach wyróżnionych przez Normana K. Denzina (1997): refleksyjności subiektywnej (podmiot poddaje się samopoznaniu i samokrytyce), refleksyjności metodologicznej (podmiot analizuje założenia metodologiczne tkwiące u podstaw procesu badawczego), refleksyjności intertekstualnej (podmiot dodaje kolejne warstwy interpretacyjne do tych istniejących) i refleksyjności stanowiskowej (podmiot analizuje swoje zaangażowanie oraz pozycję w polu badawczym). Douglas Macbeth (2001) upraszcza ten podział, wyodrębniając refleksyjność pozycjonalną i tekstualną, które mogą być pogłębiane przez ekspresję poetycką. Pierwsza powiązana jest z autoetnograficzną analizą siebie jako elementu pola społecznego i polega na badaniu relacji w tym polu, zwłaszcza relacji władzy i oporu, swojskości i obcości itp. oraz powiązanych z nimi sposobów interpretacji świata przez badacza. Refleksyjność tekstualna wiąże się z krytycznym dekonstruowaniem gier językowych, strategii dyskursywnych, czyli ogólnie ujmując – reguł symbolicznego konstruowania świata. Istotne jest nie tylko to, co zostało powiedziane, lecz także jakimi środkami językowymi i prozodycznymi wyraża się swoje myśli i uczucia. Dlatego też pisanie poezji wyostrza naszą wrażliwość językową, pozwala na intensywne zanurzenie się w tekście i dostrzeżenie ambiwalencji i napięć ukrytych w słowach. Forma poetycka skłania do zatrzymania się na końcu wersu czy strofy, zawieszenia linearnego biegu zdarzeń i refleksji (Prendergast i in., 2009).

Poetycka praca nad własną tożsamością jest formą katharsis, samopoznawania, a nawet autoterapii, gdyż pomaga poszerzać świadomość, docierać do własnych, zepchniętych do nieświadomości przeżyć i potrzeb (Furman, 2006). Wyzwała ekspresję i redukuje napięcie psychiczne, dlatego docenia się poezję w leczeniu osób z zaburzeniami emocjonalnymi, behawioralnymi i psychicznymi, w terapii napięć i traum. Na przykład Zenobia Chan (2003: 16) tworzyła autoetnograficzną poezję, aby pokonać stres i izolację społeczną związaną z przygotowaniem rozprawy doktorskiej. W jednym z wierszy pisze: „gdy piszę – żyję [...] teksty są reprezentacją mojej egzystencji”. Rich Furman (2003) przekonywał, że pisanie wierszy pomogło mu przetrwać trudne początki wchodzenia w rolę ojczyńca. Poezja wspomaga budowanie rezyliencji w sytuacjach problemowych, osiągnięcie psychicznej równowagi i spokoju wewnętrznego, mobilizuje ukryte w jednostce zasoby psychiczne istotne w procesach adaptacji w nowym środowisku społecznym, a także wzmacnia poczucie sprawczości (Furman i in., 2008). W Stanach Zjednoczonych już w połowie ubiegłego stulecia dostrzeżono, że pisanie poezji poprawia zdrowie pacjentów leczących się psychiatrycznie, a w 1969 roku powstało Stowarzyszenie Terapii Poezją (<https://poetrytherapy.org/>) oraz afiliowane przez to stowarzyszenie czasopismo „The Journal of Poetry Therapy” (Mazza, 2009). Poezja okazała się skutecznym środkiem terapeutycznym w przypadku osób zmagających się ze stresem pourazowym (np. weterani wojenni), uzależnionych od substancji psychoaktywnych, terminalnie chorych, wychodzących z bezdomności. Poezja pisana we współpracy zespołowej pomaga uczestnikom badania w mapowaniu obszarów problemowych, poszukiwaniu rozwiązań, budowaniu i wzmacnianiu relacji społecznych. W terapii par proponuje się kooperatywne pisanie poezji, które polega na tym, że każda z osób tworzy jedną linijkę wiersza na temat ich wzajemnej relacji, a następnie analizuje się wspólnie, czy te linijki wiersza są komplementarne czy opozycyjne, a także jakie emocje i obrazy tworzą (Mazza, 2009).

Bardzo ważna jest relacja, jaka budowana jest między twórcą i odbiorcami badań korzystających z form poetyckich. Poezja jest „trzecim głosem, który nie jest ani głosem badanego, ani badacza, lecz ich połączeniem” (Glesne, 1997: 215) i wyłania się w dialogu budowanym między twórcą i odbiorcą, a w przypadku badań poetyckich pomiędzy badanymi, badaczem i odbiorcą. Dialog ten otwiera i poszerza intersubiektywną przestrzeń wzajemnego zrozumienia i współodczuwania, w której odrzuca się instrumentalne, depersonalizujące, a nawet reifikujące traktowanie zaangażowanych w proces badawczy aktorów społecznych. Bliskość ustanawiana przez odpowiednio dobrane środki ekspresji językowej buduje wspólną doświadczenia. Poezja jest formą otwartą, wyzwala ze zintelektualizowanych i zastygłych w akademickich frazach sposobów poznawania świata, a we wspólnocie przeżywania i odczuwania zatarte zostają granice między fikcją i faktem, terażniejszością i przeszłością, jawą i marzeniem, ciałem i umysłem, intelektem i emocjami, Ja i Ty, badaczem i badanym, ustanowione przez pozytywistyczne poznanie naukowe (Richardson, 1993).

Skondensowana forma poetycka ma większą moc illokucyjną, wyraża i wywołuje emocje motywujące do działania, wpływa na wyobraźnię i uczucia odbiorcy, dlatego też głębiej zapada w pamięć niż tradycyjne raporty z badań (Furman, 2006; Maynard, 2008). Moc ewokatywna jest szczególnie ważna, gdy zależy nam na tym, aby odbiorcy usłyszeli głosy stłumione, marginalizowane w dyskursie publicznym, skrzywdzone, zdominowane ze względu na swoją klasę społeczną, rasę, płeć, przynależność etniczną, niepełnosprawność itp. (Barone, Eisner, 2006; Furman, Langer, Taylor, 2010; Hordyk, Soltane, Hanley, 2014). Poezja może być orężem w walce o sprawiedliwość społeczną, stać w obronie grup zdominowanych (Ohito, Nyachae, 2019), a także pełnić funkcję moralizatorską i dydaktyczną, ucząc norm moralnych i chroniąc istotne dla danej kultury wartości. Odsłania ukryte struktury dominacji i mobilizuje do zmiany społecznej (Faulkner 2007), a ten walor poezji jest szczególnie doceniany przez badaczki feministyczne, które zauważają, że poezja może pomóc w przełamaniu opresyjnych relacji społecznych i przyczynić się do upełnomocnienia kobiet (Kissman, 1989).

Poezja rozhermetyzowuje badania niezrozumiałe dla szerszej i zróżnicowanej grupy odbiorców spoza świata akademickiego, gdyż jest formą przystępną i znacznie krótszą od raportów (Richardson, 2002; Sjollema i in., 2012). Odbiorcami poezji mogą być ludzie z bardzo różnym kapitałem edukacyjnym, kulturowym, w różnym wieku, na różnych etapach swojej życiowej drogi. Poezja nie wyklucza, lecz demokratyzuje naukowy dyskurs, angażuje i oczekuje odpowiedzi (Hordyk, Soltane, Hanley, 2014). Utwory poetyckie mogą być prezentowane nie tylko w czasopiśmie czy tomikach poezji, ale także w formie performansu dla szerokiej grupy odbiorców. Na przykład Macklin Finley, który badał życie nastolatków w kryzysie bezdomności, odczytywał wiersze na ulicy, a wśród widzów były osoby przeżywające ten kryzys (Finley, 2000).

Pisanie poezji jest społecznie użyteczne, co jest ważne w projektach badawczych opartych na działaniu. Odbiorcami mogą być nie tylko osoby współdzielące przeżycia, ale także praktycy, na przykład pracownicy socjalni, lekarze, nauczyciele, jak również osoby kreujące polityki publiczne. Pisanie i czytanie poezji poszerzają empatyczne rozumienie innych i jest to szczególnie ważne w tych obszarach życia społecznego, w których obserwuje się dehumanizację relacji społecznych (np. w medycynie,

korporacjach, szkołach) i poczucie wypalenia zawodowego. Na przykład pielęgniarki i pielęgniarze zauważali, że wiersze o przeżyciach osób umierających oraz ich rodzin pozwoliły im zrozumieć sytuacje tych osób oraz poczuć moralną odpowiedzialność związaną z wykonywanym zawodem (np. Leung, Lapum, 2005). Podobne efekty zauważono w przypadku pracowników domów opieki (Furman, Langer, Taylor, 2010).

Pisanie poezji może być angażującą metodą dydaktyczną, wnoszącą nowe wartości zarówno dla nauczycieli, jak i studentów, gdyż rozwija refleksyjność, kreatywność, wrażliwość i wyobraźnię, pozwala poszerzyć ogląd rzeczywistości z różnych perspektyw, a także rozwija kompetencje językowe i komunikacyjne (Leggo, 2005). Jest to szczególnie ważne w edukacji studentów pielęgniarstwa, pracy socjalnej i terapeutów, gdyż zwiększa empatyczne rozumienie innych (Hunter, 2002; Savishinsky, 2007). Studenci nauk społecznych mogą uczyć się, na czym polega kodowanie i interpretowanie zebranych danych, wiązanie perspektywy mikro z makro, ale także pogłębianie sposobów postrzegania otaczającego ich świata i własnej jaźni (Romero, 2020). Wiersze, szczególnie w formie haiku, mogą być metodą w procesach *Design Thinking*, a także mnemotechniką. Na przykład wiersze haiku ułatwiały studentom medycyny zapamiętywanie wiedzy z anatomii (Blasko, Merski, 1998; McLennan, 2020).

Nie należy jednakże konstatować, że poezja jest jedynie alternatywną formą prezentacji danych lub ekspresji przeżyć, gdyż jej funkcje są znacznie bardziej złożone, jeśli zostanie potraktowana jako część procesu badawczego, pewna metoda badawcza (Richardson, 1993; Furman, 2006). Poezja poszerza możliwości reprezentowania badań, ale przede wszystkim ułatwia przekazywanie tych treści, które są ukryte, trudne do opisanego, jak na przykład emocje, ambiwalencje czy napięcia (Maynard, Cahnmann-Taylor, 2010). Pozwala uchwycić te doświadczenia, które są ulotne i idiosynkratyczne. Otwiera większe niż proza możliwości interpretacyjne, angażując w ten sposób odbiorcę w odkrywanie nowych znaczeń, i pobudza wyobraźnię badawczą w poszukiwaniu nowych punktów widzenia, twórcę zaś skłania do pogłębionej refleksyjności własnej jaźni (Furman, 2004; Faulkner, 2007; Hodges, Fenge, Cutts, 2014). Dla Carolyn Ellis (1991) pisanie poezji było częścią jej projektu emocjonalnej socjologii, w której kluczowe jest empatyczne rozumienie innych. Rich Furman (2005) z kolei uświadomił sobie, jak ciężko jest opisać słowami doświadczenie straty, jak trudno jest dzielić te doświadczenia z innymi, gdy sam przeżywał śmierć osoby bliskiej i próbował te przeżycia ująć w formie poetyckiej. Poezja tworzy przestrzeń współpracy w projektach partycypacyjnych, uwzględniając wielogłosość definiowania sytuacji. Nie bez znaczenia jest także potencjał triangulacji danych w dialogu, na przykład z innymi współbadaczami (Ohito, Nyachae, 2019). Wspólne pisanie poezji jest także procesem badawczym, który otwiera nas na doświadczenia innego (Schwalbe, 1995). Pisanie wierszy wzmacnia umiejętności analityczne badacza, gdyż proces tworzenia wymaga wielokrotnych powrotów do transkrypcji, co wzmacnia relację badacza z danymi (Hoffmann, 2002). Poezja może być środkiem, za pomocą którego wspomagamy się przy przeprowadzeniu wywiadów indywidualnych lub grupowych, podobnie jak to robi się z fotografią (zob. Rogowski, 2016). Nie oznacza to jednakże, że zwolennicy badania poetyckiego proponują odrzucenie innych metod badawczych, przeciwnie – wiersze mogą stanowić tekst samodzielny, a także mogą towarzyszyć innym formom analiz,

współwystępować z tradycyjnymi metodami raportowania wyników badań, na przykład obok lub zamiast cytatów z wypowiedzi badanych, które pojawiają się w analizach (Carr, 2003).

Z rozmów, które przeprowadziłam z badaczami życia społecznego, którzy piszą wiersze¹, wynika, że jest to potrzeba wypływająca z głębokich przeżyć emocjonalnych i chęci dzielenia się tymi przeżyciami z innymi ludźmi:

Słowa przychodzą do mnie i układają się w całość, gdy pojawia się we mnie taka potrzeba. I chce się tymi słowami podzielić z innymi, uczuciami ubranymi w słowa. Często pisanie pojawia się pod wpływem intensywnych przeżyć, traum. Jest to zapis mojego „Ja” (PDP).

Pisanie jest także potrzebą zaangażowania: „Moja poezja jest poezją protestu. Jeśli zauważam, że coś złego dzieje się w społeczeństwie, piszę wiersz” (AR). Pisanie poezji szlifuje ludzką wrażliwość: „uwrażliwia i otwiera badacza na rozumienie ludzkiego zachowania, którego nie da się sprowadzić do operacji na statystycznych wzorach” (MM). Poezja pozwala wyzwolić się z ciasnych metodologii dyskursu naukowego:

Poezja daje mi wolność, pozwala wyrażać swoje myśli w sposób niezasnurowany, wyzwala z gorsetu sztywnej formy akademickiego pisania obwarowanej konwencją. Jest poza cenzurą, pozwala na swobodne wyrażenie czegoś, czego nie mówimy publicznie w obawy przed śmiesznością, odrzuceniem, negatywną recenzją. Poezja jest jak wentyl bezpieczeństwa, który pozwala swobodnie mówić o relacjach i doświadczeniach poprzez metafory (PDP).

Warto jednakże podkreślić, że wiedza socjologiczna nie przesłania oglądu rzeczywistości, lecz go poszerza:

[...] pozwala na szersze spojrzenie na otaczające nas zjawiska i procesy społeczne w ich złożoności i głębi. Dzięki poezji stałam się bardziej wyczulona na różnego rodzaju formy wykluczenia i przemocy. A ponieważ bardzo głęboko to przeżywam, poezja jest wentylem tych silnych emocji, które rodzą się we mnie (AR).

Podczas moich studiów w latach siedemdziesiątych, uzyskałam solidne podwaliny metodologiczne, określony styl myślenia o rzeczywistości społecznej i aksjologiczny warsztat. Socjologia pomaga mi w analizie złożonych zjawisk społecznych w ich zróżnicowanych aspektach i wzbogaca aparat poznawczy, co jest bardzo ważne w przypadku pisarzy (MM).

Pisanie wierszy buduje także inne relacje z odbiorcami, w których badacze odsłaniają „swoje prywatne, a nawet intymne Ja” (MM), otwierając się w ten sposób i zapraszając do otwarcia: „poezja pozwala

1 Rozmowy przeprowadziłam z trzema osobami: dr Danielą Dzienniak-Puliną (PDP), prof. Mieczysławem Miazgą (MM) i osobą, która pragnie zachować anonimowość (AR).

zobaczyć innym nas jako ludzi przeżywających codzienne troski, żyjących zwykłym życiem, przez co stajemy się bliżsi” (PDP).

Pisząc poezję, myślę o odbiorcy, o tym, jak moje słowa będą rezonować. Prace naukowe nie docierają do szerokiego grona odbiorców i zdaję sobie sprawę z tego, że nie napiszę artykułu, który tak silnie rezonuje emocjonalnie. W naukach społecznych liczy się racjonalność i efektywność, poezja natomiast jest sposobem, aby dotrzeć do tego, co najbardziej ludzkie, do bezpośrednich przeżyć (AR).

Formy poetyckie w polu badawczym

Badania poetyckie (ang. *poetic inquiry*) to termin, który najczęściej pojawia się w literaturze przedmiotu. Został zauważony w 2009 roku w tytule książki *Poetic Inquiry: Vibrant Voices in the Social Sciences* (Prendergast i in., 2009) i zakresem swoim objął wiele typów działań badawczych wykorzystujących poezję. Suzan Faulkner (2007) wymienia kilka z nich: poetycką transkrypcję (np. Glesne, 1997), poezję etnograficzną (np. Denzin, 1997), poezję badawczą (np. Hartnett, 2003), poezję autoetnograficzną (np. Furman, 2003). Monica Prendergast (2009b) w prowadzonej analizie publikacji naliczyła aż czterdzieści różnych nazw określających działania poetyckie (np. poezja antropologiczna, poezja narracyjna, etnopoemat, poetyckie portrety). Mimo łączących te podejścia założeń ontologicznych i epistemologicznych różnią się one sposobami czerpania z poezji w procesie badawczym. Na przykład niektórzy wyróżniają poezję tworzoną ze słów i zwrotów, które były użyte przez badanych (tzw. poezja odnaleziona), oraz poezję interpretacyjną, w której badacz ujawnia swój punkt widzenia i snuje refleksyjne komentarze do danych lub procesu ich zbierania (Langer, Furman, 2004; Szto, Furman, Langer, 2005). Laurel Richardson (1997) dzieli wiersze na te, które opowiadają jakąś historię (poezja narracyjna), i te, które koncentrują się na przeżyciach podmiotu (poezja liryczna), najczęściej w formie autoetnografii, w której autor dąży do ewokowania odczuć u odbiorcy, rozmywając granicę między Ja prywatnym i Ja publicznym. Monica Prendergast (2009b) wyróżnia gatunki poezji badawczej w zależności od tego, który głos jest pierwszoplanowy: poezja z głosem badacza (autoetnograficzne wiersze), poezja z głosem uczestnika (poetycka transkrypcja narracji badanego) oraz poezja z głosem teoretycznym (badacz odwołuje się do teorii, ale także komentuje w metajęzyku, na przykład wiersze o wierszach). Wydaje się jednak, że podział ten ma pewne wady, gdyż nazbyt oddziela głos badacza od głosu badanego, a ostatni z wyróżnionych gatunków wydaje się „bezglówny”. Zdecydowanie bardziej przydatną i rozbudowaną typologię poetyckich strategii badawczych opracowała Maria Lahman ze współautorami (2010). Wyróżniają oni sześć takich form:

- 1) poezję autoetnograficzną, która jest formą ekspresji osobistych doświadczeń badacza;
- 2) poezję pola badawczego, będącą pewną odmianą poezji autoetnograficznej, skupiającą się jednakże wyłącznie na doświadczeniach związanych z polem badawczym;
- 3) poezją wyłaniającą się z danych (poezję odnalezioną) – wiersze tworzone są na bazie danych zebranych podczas badań etnograficznych;
- 4) poezję pisaną przez badanych – wiersze mogą być pisane przez badanych w procesie badawczym lub badacze zbierają napisane wcześniej przez badanych formy poetyckie i wykorzystują

je we własnych badaniach (np. wiersz napisany przez nastolatkę w kryzysie bezdomności, który był osadzony w wierszu napisanym przez badaczkę Susan Finley (2000));

- 5) poezję kulturową, która bada tę formę ekspresji z perspektywy antropologicznej, wskazując na pierwotność oralnych narracji, zdominowanych postępującą alfabetyzacją;
- 6) poetyckie odniesienia – wykorzystanie napisanych przez poetów wierszy do ilustrowania lub pogłębiania analiz badawczych.

W dalszej części artykułu skupię się na poezji autoetnograficznej, poezji tworzonej przez badanych oraz poezji odnalezionej, gdyż te typy są najczęściej wybierane przez badaczy.

Warto jeszcze wspomnieć o preferowanych gatunkach poezji w badaniach poetyckich. Najczęściej badacze decydują się na pisanie wiersza wolnego, często wybierają także tankę i haiku (np. Hoffmann, 2002; Langer, Furman, 2004; Trethewey, 2006; Savishinsky, 2007; Lahman i in., 2011), rzadziej elegię (np. Lahman i in., 2011). Struktura tanki i haiku zmusza twórcę do silnej kompresji znaczeń i jest bardzo dobrym narzędziem do kreślenia skondensowanych opisów. W tradycyjnej formie wiersze tanka i haiku mają określoną strukturę: wiersz tanka ma 31 sylab (o strukturze 5–7–5–7–7), haiku jest krótsze i ma strukturę 5–7–5 sylab. Haiku powinno zawierać kluczowe elementy: zwięzłe uchwycenie momentu trwania obserwowanego zdarzenia, odniesienie się do zjawisk przyrodniczych (np. deszcz, liście) (Livingston, 1991). Zwykle jednakże badacze nie przestrzegają restrykcyjnie liczby sylab, dbają jednak o zachowanie wersyfikacji oraz reguł semiotycznych. Dobrze napisane tanka i haiku zawierają zwrot (obraz kluczowy), który jest przejściem z nakreślonego językowo obrazu do osobistych przemyśleń lub odczuć narratora, uchwyconym przez poetę w określonym stanie umysłu, w epifanicznych wglądach, obejmując nastrój danej chwili bez analitycznych ramowań odsłaniających rzeczy same w sobie czy fenomenologiczne noematy. Przykładami wykorzystania tanki są badania Carol Langer i Richa Furmana (2004) o dylematach tożsamościowych rdzennych mieszkańców Ameryki. Natomiast Monica Prendergast wraz z zespołem badawczym (2009) tworzyła haiku o znaczeniu muzyki w życiu studentów, mieszając ze sobą różne punkty widzenia badanych, a wiersze tytułując pytaniami ze scenariusza wywiadu (np. „Jaką rolę w twoim życiu odgrywa muzyka?“, „Dlaczego wybrałaś/wybrałeś taki instrument?“). Ich zdaniem forma haiku doskonale ujmuje głębię analizowanych przeżyć, a także rezonuje z emocjami czytelnika. Ciekawą formą pojawiającą się w badaniach poetyckich jest pantun, malezyjska forma poematu ludowego, w którym wersy drugi i czwarty jednej zwrotki są używane jako wersy pierwszy i trzeci w następnej. Poprzez powtarzalność wersów w nowym kontekście pantun bardzo dobrze nadaje się do analizy wspomnień, które w formie obrazów nieustannie powracają do nurtu płynącej świadomości, zapętłając ją. Na przykład Rich Furman (2006) opowiadał w tej poetyckiej formie autoetnografii o swoich doświadczeniach na oddziale ratunkowym. Trzeba dodać, że badacze mogą swobodnie wybierać formy, w jakich chcą wyrazić swoje myśli i uczucia i nie ma tu żadnych ograniczeń. Ponadto niektórzy radzą (np. St. Pierre, 1996; Furman, 2006), aby dane obserwacyjne porządkować w kilku odmiennych formach poetyckich. Eksperymentowanie w tworzeniu różnorodnych form poetyckich jest zabiegiem cennym dla pracy badawczej, gdyż pomaga odsłaniać nowe warstwy interpretacyjne, odkrywać na nowo to, co rutynowe i oczywiste, a następnie poddawać to wieloaspektowej refleksji.

Poetycka autoetnografia

Poetycka autoetnografia jest jedną z form badań autoetnograficznych, które pełnią określone funkcje: poznawczą, semiotyczną, społeczną, terapeutyczną, interpersonalną i estetyczną (Bielecka-Prus, 2014). Podobnie jak inne badania autoetnograficzne, wiąże ona osobiste doświadczenia badacza z szerszym kontekstem kulturowym, społecznym czy politycznym (Ellis, 2004). Jest poznawczą podróżą, która odbywa się jednocześnie w dwóch kierunkach: ku zewnętrznemu światu sensualnych doznań i wewnętrznemu światu umysłu przeżywającego i poznającego. Te dwa światy konstruuje i warunkują się wzajemnie, a celem autoetnografii jest opis tego procesu wzajemnych wpływów (Flores, 1982). Jest to wyraźnie widoczne zwłaszcza w przypadku autoetnografii konfesyjnej czy ewokatywnej, w której autorzy ujawniają swoje doświadczenia i emocje, odsłaniają warstwy tożsamości, obnażają własne lęki, traumy i stygmy wpisane w konteksty kulturowe, aby poruszyć odbiorców i performatywnie wpływać na ich postawy (Kacperczyk, 2014). Dlatego też poetycka autobiografia jest najczęściej wybieranym typem badań poetyckich. Według analiz Moniki Prendergas (2009b) około połowy tekstów poetyckich pisanych przez badaczy to teksty autoetnograficzne. Na przykład Sandra Faulkner (2007) zauważa, że pisanie poezji umożliwiło jej wgląd w swoją jaźń, zróżnicowane tożsamości społeczne i dostrzeżenie, jak są one płynne i niestabilne, osadzone w relacjach władzy oraz dominujących dyskursach o macierzyństwie. Rich Furman (2004) z kolei twierdzi, że pisanie wierszy umożliwiło mu zdefiniowanie wewnętrznych konfliktów i było formą autoterapii.

Poezja pola badawczego, zwana także poezją etnograficzną czy poezją badawczą (Butler-Kisber, 2010), jest szczególnym typem poezji autoetnograficznej. Jest ona środkiem, za pomocą którego badacz poddaje refleksji własne emocje pojawiające się w polu badawczym, a także swoją tożsamość kulturową, budowaną w relacji do badanych osób, a zwłaszcza napięcia, które wynikają z pełnienia swojej funkcji. Jest to ważne, gdyż refleksja nad praktyką badawczą jest istotnym elementem metodologii. Toni Flores, która była pionierką posługiwania się poezją pola badawczego, już w 1982 roku zwróciła uwagę na to, że pisanie wierszy pomaga w pogłębianiu refleksyjności związanej z rolą badacza jako obcego w terenie badawczym (Maynard, Cahnmann-Taylor, 2010).

Są różne metody pisania poezji pola badawczego, na przykład technika swobodnego pisania, która polega na zapisywaniu myśli i odczuć w określonym interwale czasowym (Butler-Kisber, 2010). Pewną odmianą tej techniki jest metropoemat. Jest to technika, którą rozwinął Jacques Jouet w Paryżu w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia pod wpływem francuskiego sytuacjonizmu. Reguły pisania są następujące: wiersze są tworzone podczas jazdy metrem, a każdy wers jest układany w głowie między kolejnymi przystankami metra i zapisywany na kartce podczas krótkiego przystanku na stacji. Poprzednich wersów, już zapisanych, nie wolno zmieniać. Długość wiersza zależy zatem od długości podróży. Presja czasowa i ograniczenia wynikające z cech kontekstu mają pobudzać kreatywność badacza i nadają rytm pisaniu eksperymentalnemu. Tak powstała poezja jest formą dziennika podróży, ekspresją mobilnego poety poruszającego się w przestrzeni miejskiej (Maréchal, Linstead, 2010).

Podczas pisania poezji autoetnograficznej wykorzystywane są notatki z terenu, które stanowią nieodłączną częścią badań etnograficznych. W teorii ugruntowanej wyróżnia się kilka typów not prowadzonych przez badaczy, zwykle są one wykorzystywane w ukrytej przed czytelnikiem części procesu badawczego, a w skąpej formie ujawniają się jedynie w krótkich rozdziałach metodologicznych. Autoetnografia pola badawczego proponuje inną perspektywę, w której badacz poddaje swoją obecność w polu badawczym krytycznej refleksji. Dziennik traktowany jest jak tekst, który poddaje się analizie, podobnie jak teksty wywiadu: poszukuje się słów kluczowych, nadaje się kody i tworzy relacje między kodami. Dlatego też badacze powinni zadbać o jego jakość i treściwość. Na przykład radzi się, aby dziennik badawczy był stale dostępny i nawet w czasie nocnego przebudzenia zaleca się notować pojawiające się w świadomości obrazy czy przemyślenia, które rozbłyskują niespodziewanie i mogą prowadzić do olśnienia (ang. *serendipity*). Są one doskonałym budulcem poezji pola badawczego (Cahnmann, 2003).

Poezja badanych i poezja odnaleziona

Poezja może być także jednym z etapów procesu badawczego angażującego badanych. Z analiz prowadzonych przez Monicę Perndergast (2009b) wynika, że około jednej trzeciej badań poetyckich wykorzystuje tę metodę badawczą, głównie w obszarach badań związanych z edukacją, pracą społeczną i medycyną (np. Öhlen, 2003). Metoda kreatywnego pisania poezji może być wykorzystywana w wywiadach grupowych, podczas których uczestnicy swobodnie budują siatkę skojarzeniową wokół wybranego centralnego pojęcia (np. choroby). Można także wspólnie tworzyć poezję sensoryczną, prosząc badanych o zbudowanie obrazów wrażeniowych związanych z danym pojęciem (np. prosząc o rozwinięcie zdania: „choroba jest koloru...”; „brzmi jak...”, „smakuje jak...”, „ma zapach...”; „w dotyku jest...”), lub poezję zbiorową, zapraszając uczestników do tworzenia zdania zaczynającego się na literę interesującego nas słowa (np. CHOROBA) (Mazza, 2009). Inną techniką wykorzystywaną w badaniach jest pisanie przez każdą z osób jednej linijki wiersza, która jest komentarzem do linijki napisanej przez kogoś innego z badanej grupy. Ten sposób pisania integruje uczestników, pomaga zidentyfikować problem i skupić się na jego analizie, a także umożliwia wyrażanie swoich doświadczeń w bezpieczny sposób. Jest także bardzo dobrym punktem wyjścia do wywiadów indywidualnych lub zbiorowych (Gillan, Vink, Furman, 2002).

Poezja jest także sposobem selekcji i syntezy danych w skondensowanej formie (Prendergast, 2006). Tak jest w przypadku poezji wyłaniającej się z danych, nazywanej także poezją odnalezioną (Butler-Kisber 2002; 2010; Sjollema i in., 2012) lub poetycką transkrypcją (np. Glesne, 1997; Richardson, 2002; Carr, 2003). Według analiz prowadzonych przez Monicę Pendergast (2009b) ten typ badań poetyckich pojawia się nieco rzadziej w badaniach jakościowych (w około 13% badań). Jest on znany od lat dziewięćdziesiątych XX wieku z badań grup osób doświadczających różnego typu traum: bezdomności (np. Clarke i in., 2005; Sjollema i in., 2012), ubóstwa (Connelly, 2010), osób cierpiących na HIV (np. Poindexter, 2002), nowotwory (Kendall, Murray, 2005). Trzeba jednakże podkreślić, że poezja odnaleziona była tworzona także przez poetki i poetów, na przykład już w XIX wieku pojawiła się w twórczości

Isidore'a Ducasse'a (Comte de Lautréamont), który układał strofy, wykorzystując teksty popularne, encyklopedie, a także inne utwory poetyckie, aby w ten sposób łączyć zróżnicowane głosy w spójną całość. W 1938 roku Muriel Rukeyser, poetka, aktywistka społeczna i feministka, wydała cykl poezji zatytułowanej *The Book of the Dead*, opartej na wywiadach prowadzonych z górnikami umierającymi na choroby płuc spowodowane złymi warunkami pracy. Poezję odnaniezoną pisali także Ezra Pound i T.S. Eliot (Prendergast, 2006).

Niektórzy badacze odróżniają poetycką transkrypcję od poezji odnaniezonej. Poetycka transkrypcja jest przepisaniem danych audio sformatowanych jak wiersz, a nie jak tekst lub dialog w formie prozy (Öhlen, 2003). James Paul Gee (1986) dowodził, że narracje ustne mogą być zorganizowane w postaci wersów i zwrotek, a koniec wersu sygnalizuje pauzę, wahanie lub koniec wątku w narracji. Ten sposób zapisu uwydatnia rytm wypowiedzi, jej spowolnienia i przyspieszenia. Badacze wielokrotnie potwierdzili, że werbalna ekspresja emocji spontanicznie przybierała formy poetyckie charakterystyczne dla etnopoezji (Kendall, Murray, 2005). Poetycka transkrypcja dotyczy zatem formy zapisu, choć należy zaznaczyć, że transkrypcja jest zawsze pewną formą interpretacji danych (zob. Bielecka-Prus, 2015). Jednakże poetycka transkrypcja sprawia, że głos badanych jest wyraźnie słyszalny, a autorytet badacza nie dominuje, tak jak to jest w tradycyjnych tekstach etnograficznych (Furman i in., 2007).

Tworzenie poezji odnaniezonej jest procesem bardziej złożonym niż poetycka transkrypcja. Wychoząc z danych zebranych w wywiadach, poddanych transkrypcji i kodowaniu, badacz wybiera słowa, kolokacje, zdania lub fragmenty zdań i organizuje je w formie poetyckiej, wydobywając istotę opisywanych przez badanych doświadczeń. Proces tworzenia utworu jest ściśle powiązany z interpretacją danych, a różni badacze mogą tworzyć odmienne teksty (Kendall, Murray, 2005). Niektórzy badacze wykorzystują programy do analizy danych jakościowych, wyłaniając głównie tematy pojawiające się w wywiadach, a następnie słowa klucze czy wyrażenia znaczące lub często powtarzające się w tekstach. Stosują także charakterystyczne dla teorii ugruntowanej metody kodowania danych (np. Ohito, Nyachae, 2019) lub centralizują wybrane frazy wokół wybranego tematu (np. cierpienie, rodzina, tęsknota) i komponują wiersz lub serię wierszy (Furman, Langer, Taylor, 2010). Niektórzy poszukują w tekstach dychotomicznych zwrotów i obrazów (np. Furman in., 2007). W poezji można także uwzględnić notatki z obserwacji, jak na przykład zrobiła to Djanna A. Hill (2005), tworząc poetyckie portrety trzech czarnoskórych nauczycielek, uwzględniając społeczny kontekst ich doświadczenia wykluczenia ze względu na płeć i rasę. Osią kodowania, a następnie tekstu, może być głos badanego, który staje się pierwszoosobowym podmiotem lirycznym („ja” lub „my”), w którym odślaniamy tożsamości i autokategoryzacje (np. Edwards, Weller, 2012), ale także można układać tekst w innych kombinacjach, na przykład dwugłosu, gdzie jeden reprezentuje punkt widzenia badanego, a drugi punkt widzenia znaczących innych lub grupy dominującej, i prezentować te głosy w formie dwóch kolumn wierszowanych, w taki sposób, że możliwe jest odczytanie każdego z nich jako samodzielnego tekstu (np. Hordyk, Soltane, Hanley, 2014; Ohito, Nyachae, 2019). W ten sposób tworzone są „poetyckie portrety” (Hill, 2005), w których badacze próbują uchwycić bogactwo, złożoność i wielowymiarowość ludzkiego doświadczenia świata.

Wiersze mogą być budowane z korpusu wszystkich wywiadów lub jedynie na bazie kilku rozmów, które w opinii badacza najlepiej odzwierciedlają doświadczenia badanej grupy czy badany problem, i w których najlepiej odczuwalne są emocje i napięcia (np. Sullivan, 2009; Sjollema i in., 2012). Ważne jest także wielokrotne odsłuchiwanie nagrań, aby uchwycić w wierszu tempo mówienia, ton głosu. Melisa Cahnmann (2003) dodatkowo zwraca uwagę na możliwość wykorzystywania sposobu akcentowania (wyrazów, sylab) przez rozmówcę w budowaniu metrum wiersza, a także pauz, podczas których rozmówcy biorą oddech (Kendall, Murray, 2005). Powtarzające się frazy mogą tworzyć refren (Kendall, Murray, 2005), można także analizować tematycznie, porządkując zebrany materiał według zagadnień czy problemów, które pojawiają się w literaturze danego przedmiotu, zarówno w opracowaniach teoretycznych, jak i badawczych (np. Hordyk, Soltane, Hanley, 2014). Inni badacze łączą w jeden tekst poetycki wywiady, autoetnografię, teksty kulturowe (np. piosenki) oraz fragmenty rozważań teoretycznych (np. z książek Michela Foucaulta) (np. Thomas, 2021). Inną opcją jest tworzenie utworów metodą zespołowego pisania (ang. *collaborative writing*). Polega ona na tym, że każdy z badaczy pracuje osobno nad danymi, wybierając ważne słowa klucze, a następnie w procesie dyskusji wyselekcjonowane frazy są ze sobą łączone.

Poezja odnaleziona ma nie tylko walory poznawcze, ale także terapeutyczne, może być bowiem pomocna w terapii lub pracy społecznej z grupami wsparcia. Uczestnicy takich spotkań tworzą utwory poetyckie na podstawie narracji współuczestników (Kissman, 1989; Golden, 2000; Gillan, Vink, Furman, 2002). Warto także zaznaczyć, że poezja odnaleziona może być tworzona wspólnie z osobami badanymi, po to, aby uzyskać pewność, że ich głos jest dobrze reprezentowany w tekście, a badacze mają poczucie, że dotarli do znaczeń i sposobów interpretowania świata przez rozmówców (Manning, 2018). Na przykład w badaniach tożsamości nauczycieli wybrano te fragmenty wywiadów, które są stwierdzeniami zawierającymi czasownik pierwszoosobowy (ja), a następnie odesłano powstałe w ten sposób wiersze do uczestników badania, aby sprawdzić, czy odzwierciedlają one ich doświadczenie tożsamości, poproszono o komentarze i wprowadzenie ewentualnych zmian (Meyer, 2007).

Przykładem poezji odnalezionej może być wiersz, który powstał na bazie wywiadów przeprowadzonych przeze mnie z osobami zmagającymi się z bezdomnością. W wierszu tym, napisanym w formie nierymowanego pantunu, skupiłam się na pojawiających się w wypowiedziach emocjach powiązanych z piętnem: rozpacz, samotności, pustce, bezsilności, a także bezradności oraz poczuciu utraty człowieczeństwa.

Kiedyś byłem człowiekiem
Miałem pracę, chodziłem rano po chleb na śniadanie
Mieszkałem we własnym mieszkaniu
Teraz nie mam nic

Miałem pracę, chodziłem rano po chleb na śniadanie
A dziś gdzieś sobie wyjdę, przejdę się między ludzi.
Teraz nie mam nic
Po co potrzebny mi balast, gdy nie umiem chodzić po linie

A dziś gdzieś sobie wyjdę, przejdę się między ludzi.
 Śmierdzący swoją fizycznością
 Po co potrzebny mi balast, gdy nie umiem chodzić po linie
 ... i szlag mnie trafia.

Śmierdzący swoją fizycznością
 Zarośnięty święty Mikołaj z pchłami
 ... i szlag mnie trafia.
 I płaczę

Zarośnięty święty Mikołaj z pchłami
 Jak się napiję, to idę tam, gdzie kiedyś mieszkałem
 I płaczę
 Kiedyś byłem człowiekiem

Jakość poezji

Poetycka reprezentacja badań jest dużym wyzwaniem dla badaczy jakościowych. Formy poetyckie są nadal wykluczane z obszaru nauk, gdyż zdaniem wielu badaczy nie mają naukowej legitymizacji. Uważa się bowiem, że badaniom poetyckim brakuje metodologicznych podwalin, a także konkretnych wskazówek, które pozwalałyby na tworzenie wartościowych poznawczo wierszy i kryteriów ich oceniania. Krytycy obecności poezji w badaniach społecznych często powołują się na kryterium rzetelności i trafności. Metodolodzy wielokrotnie podważali zasadność stosowania tych kryteriów w przypadku badań jakościowych (w tym także badań wykorzystujących formy artystyczne), gdyż nie stawiają one sobie za cel testowania hipotez i bezwarunkowej generalizacji. Nie oznacza to jednakże, że badania jakościowe, co zostało wielokrotnie wyartykułowane, pozbawione są reguł i kryteriów. Najczęściej wymienia się następujące warunki: pogłębianie rozumienia zjawisk społecznych, refleksyjność, wzbudzanie emocji, wiarygodność, prawdopodobieństwo i szczerłość, zdolność do wywoływania pozytywnych zmian społecznych zmniejszających wykluczenie grup marginalizowanych, walka o sprawiedliwość społeczną (np. Denzin, 1997; Bochner, 2000; Ellis, 2000). Są także badacze, którzy kontestują próby sporządzania list warunków, jakie powinny spełniać dobre badania jakościowe. Artur Bochner (2000) zauważył, że kurczowe trzymanie się przyjętych w akademickim świecie kryteriów jest jedynie neurotycznym lękiem przed odrzuceniem i zarzutem „nienaukowości”. Czerpiąc z prac Richarda Rorty’ego, dowodził, że kryteria są społecznie i historycznie konstruowaną praktyką, a granice metodologicznej poprawności ewoluują wraz z rozmywaniem gatunków. Dlatego też przywiązanie do kryteriów jest destrukcyjne dla procesu poznawczego i zawsze powiązane ze strukturami władzy, która tłumi innowację i kreatywność.

Są jednakże badacze, którzy podejmują próby opisanie właściwości, jakie powinna posiadać *ars poetica*, poszukując odpowiedzi w twórczości uznanych poetów, np. Czesława Miłosza (zob. Faulkner, 2007)

i łącząc je z kryteriami zdefiniowanymi w polu nauk społecznych. Sandra Faulkner (2007; 2020) uważa, że dobra poezja powinna odsłaniać różne wymiary rzeczywistości: to, co wielkie w małym i to, co całościowe w częściowym. Dobry utwór poetycki powinien być oparty na starannie zebranych danych, budzić emocje, być otwarty na interpretację, odpowiadać na postawione pytania badawcze. Pożądane jest także, aby wiersz zaskakiwał widza, nosił w sobie punkt zwrotny, Barthesowskie *punctum*, które pozostawi trwały ślad w naszej pamięci, wytrąci nas z kolein przyzwyczajęń poznawczych, zburzy rutynowe schematy i sprawi, że to, co znajome, wydawało się obce, a to, co obce, stawało się znajome (Maynard, 2008).

Niezwykle ważna w poezji jest warstwa językowa. Wiersz musi być „dobrze skrojony” pod względem metafor, układu wersyfikacji, melodii, tempa oraz spójności. Poezja powinna słowami malować obrazy tak żywe, aby można było je poczuć zmysłowo, angażować nas poznawczo i emocjonalnie (Denzin, 1997), „wypływać z duszy” (Willis, 2002). Należy unikać wytartych schematów leksykalnych, zadbać o strukturę utworu, linię narracyjną, metafory, sensoryczność, rytm i przemyślaną wersyfikację oraz rytmikę, istotny jest także efekt zaskoczenia, niespodzianki odkrywającej ukryte prawdy (Addonizio, Laux, 1997; Willis, 2002; Glesne, 2010). Ważne jest zatem opanowanie warsztatu literackiego. Jane Piirto (2002) sugeruje, że badacz tworzący poezję powinien mieć odpowiednie przygotowanie edukacyjne, inni badacze polecają formy dokształcania pozauniwersyteckiego, takie jak warsztaty, uczęszczanie na odczyty poetyckie, intensywne czytanie poezji (Maynard, Cahnmann-Taylor, 2010). Większość jednakże zajmuje mniej rygorystyczne stanowisko, wskazując nie tyle na formalne przygotowanie, ile przede wszystkim na kompetencje, które wynikają z wrażliwości, zamiłowania do poezji i odczytania, ale także z systematycznej pracy nad doskonaleniem formy, naśladowaniem stylu ulubionych poetów (np. Faulkner, 2007; Butler-Kisber, 2010). Znacznie częściej pojawiają się głosy, które zwracają uwagę na to, że ważna jest moc sprawcza utworu poetyckiego: nawiązywanie relacji z odbiorcami, budzenie w nich emocji i zaciekawienia, zdolność do wyjaśnienia problemów istotnych z punktu widzenia badanych, autentyczność (np. Ellis, 2000; Ticineto Clough, 2000b; Hordyk, Soltane, Hanley, 2014).

Można zauważyć, że wymienione wyżej kryteria powinny spełniać standardy przypisane do twórczości literackiej i badań naukowych. Darquise Lafrenière i Susan Cox (2013) opracowały uszczegółowioną listę kryteriów dla badaczy doskonalących *ars poetica*, biorąc pod uwagę te dwie grupy kryteriów ewaluacyjnych i rozbudowały ją o kolejne:

- 1) kryterium normatywne: dotyczy norm etycznych, które powinny regulować procedury zbierania danych i ich analizy (np. relacje między badaczem a badanymi, zapewnienie poufności i bezpieczeństwa, przestrzeganie praw autorskich);
- 2) kryterium substancjalne: zwraca uwagę na artystyczne walory tworzonych tekstów, warsztat pisarski (język, posługiwanie się metaforą, formą poetycką);
- 3) kryterium performatywne: wywieranie wpływu na odbiorców, np. ewokowanie emocji, generowanie nowych pytań, pobudzanie empatii, zmiana postaw, budowanie płaszczyzny dla dialogu;
- 4) kryterium metodologiczne: realizowanie badań zgodnie z przyjętą metodologią badań (dobór metod, proces zbierania danych, ich analizy);
- 5) kryterium artystyczne: kompozycja, spójność tematyczna, kreatywność, oryginalność.

Ta lista mogłaby być poszerzana, jednakże mogłoby to prowadzić do zbyt rygorystycznej ewaluacji wytworzonych tekstów, a także do nierozstrzygalnych sporów, podobnych do tych, które toczą się w obrębie krytyki literackiej. Kryteria te należy zatem traktować jako punkty orientacyjne dla autorów, którzy czują się niepewnie, wykraczając poza obszar z ustalonymi regułami badawczymi w poszukiwaniu nowych dróg wiodących do głębszego rozumienia zjawisk społecznych. Nie tylko jednakże zrozumienia. Poezja, jak zauważył Tadeusz Borowski, budzi bowiem miłość człowieka do człowieka.

Podsumowanie

Badacze-poeci, choć żyją na obrzeżach uprawomocnionego dyskursu metodologicznego w badaniach jakościowych, znajdują swoje nisze, w których ich głos jest słyszalny. Swoją twórczością dowodzą, że istnieją powinowactwa nauki i poezji, łącząc sztukę poezji z zadaniami nauki. Dowodzą, że włącznie poezji do procesu badawczego niesie ze sobą:

- 1) wartości poznawcze: pisanie poezji odsłania nowe wymiary znaczeń ukrytych przed okiem badacza, umożliwia odkrywanie bogactwa i złożoności świata społecznego i pomaga je zrozumieć; jest pomocą w formułowaniu nowych pytań badawczych i pozwala dotrzeć do tych rejonów, które trudno poddają się werbalizacji, szczególnie tych obszarów doświadczeń ludzkich, które związane są z epifanią, doświadczeniami transgresyjnymi, wykraczającymi poza rutynowe schematy życia codziennego;
- 2) uniwersalizm: rozumiany jako próba holistycznego ujęcia doświadczeń ludzkich, zarówno w wymiarze intelektualnym, emocjonalnym, jak i ucieleśnionym, metaforycznej generalizacji intersubiektywnych doświadczeń wspólnych wielu osobom;
- 3) esencjonalizm: poezja wydobywa i kondensuje w formie gęstych opisów systemy istotności badanych światów społecznych;
- 4) wzmocnienie refleksyjności badawczej, zarówno tekstualnej (poszerza kompetencje komunikacyjne), jak i pozycjonalnej (świadomość własnej pozycji w polu badawczym);
- 5) wartość terapeutyczną: poszerza samoświadomość, odsłania wiedzę ukrytą, ale także jest formą katharsis, gdyż pozwala na wyrażenie emocji, a ich ekspresja redukuje napięcie i może prowadzić do wewnętrznej transformacji;
- 6) możliwość budowy wspólnotowości: uwrażliwia i poszerza empatyczne rozumienie innych, jest formą otwartą, gdyż odbiorcami poezji są osoby spoza kręgu akademickiego, ze zróżnicowanym kapitałem kulturowym i edukacyjnym; jest relacyjna, zaprasza do dialogu budowanego między twórcą i badanymi; poszerza partycypację, zaspokaja potrzebę dzielenia się przeżyciami z innymi ludźmi;
- 7) inspiracje dla zmian społecznych: poezja wywołuje emocje motywujące do walki o sprawiedliwość społeczną, wzmacnia zaangażowanie społeczne, wyzwala się z ograniczeń dyskursu naukowego.

Są jednakże badacze, którzy zajmują bardziej sceptyczne podejście do użyteczności poezji w badaniach społecznych. Kwestionują oni wyjątkową przydatność poezji w poszerzaniu świadomości

badawczej, wskazując, że są osoby, które nie odnajdują się w tej formie literackiej i dla nich bardziej wartościowa może okazać się forma prozatorska. David Silverman (2007: 132) uważa, że poezja nie jest wiarygodna w opisie istoty ludzkich doświadczeń, krytykuje pojęcie metaforycznego uogólnienia i zarzuca zwolennikom poezji romantyczne predylekcje. Krytycy podają w wątpliwość tezę, że poezja jest w stanie uchwycić bezpośrednio przeżycia jednostek, gdyż jest tylko jedną z wielu możliwych form reprezentacji, a więc przekazem zapośredniczonym. Nie wyklucza to jednakże faktu, że poezja może być użyteczna, ale to zależy od przyjętych przez badacza celów badawczych (Schwalbe, 1995). Badacze-poeci podkreślają, że nie należy obawiać się tego, iż poezja etnograficzna nie spełnia kryteriów rzetelności przyjmowanych w pozytywistycznym paradygmacie, gdyż jej fundamentem jest badana empirycznie rzeczywistość, która następnie jest poszerzana o nowe wymiary doświadczenia artystycznego, nie jest natomiast odrzuceniem empirycznej rzeczywistości (Maynard, Cahnmann-Taylor, 2010).

W badaniach poetyckich kwestie etyki badań mogą budzić wiele wątpliwości. Ogólnie rzecz biorąc, należy przestrzegać tych zasad etycznych, które obowiązują we wszystkich badaniach jakościowych: świadomej zgody badanych na udział w badaniu, zapewnienia anonimowości i poczucia bezpieczeństwa, odpowiedzialnego prezentowania wyników i szanowania prywatności uczestników badań. Jednakże ze względu na to, że badania poetyckie często dotyczą przeżyć traumatycznych, należy wziąć pod uwagę stan emocjonalny badanych i dać im pełną swobodę w decydowaniu o granicach tego, co może być ujawnione. Badania powinny gwarantować jak największy stopień partycypacji badanych w procesie badawczym, należy zatem uwzględnić zakres kompetencji poznawczych i językowych uczestników biorących udział w projekcie. Ze względu na dużą siłę ewokatywną poezji, trzeba także wziąć odpowiedzialność za skutki badań. W badaniach partycypacyjnych badacze mogą ulec pokusie narzucenia własnych ram interpretacyjnych lub kanonów estetycznych, trzeba więc zadbać, aby głos badanych był dobrze słyszalny. W przypadku poezji tworzonej wspólnie z badanymi należy także ustalić prawa autorskie do powstałych utworów. Z kolei w poezji autoetnograficznej należy wziąć pod uwagę konsekwencje wynikające z pisania o innych, gdyż niekiedy w tych badaniach trudno jest zachować anonimowość osób pojawiających się w utworze. Badacz musi zdecydować, jak dalece jest gotowy na odsłonięcie swoich intymnych przeżyć i przewidywać konsekwencje ich upublicznienia. Ważne jest także, aby unikać w autoetnografii obwiniania innych, kreowania siebie na bohatera czy bojownika o szczytne cele (Adams, Jones, Ellis, 2015).

Należy wspomnieć o tym, że badania poetyckie mają swoje ograniczenia. Jednym z nich jest problem ramy odniesienia. Poezja w dużym stopniu posługuje się kodem ograniczonym w typologii kodów zaproponowanych przez Basila Bernsteina, czyli takim, który charakteryzuje się językiem implicytnym, nasyconym metaforami i niedopowiedzeniami (zob. Bielecka-Prus, 2010), zrozumiałym jedynie wtedy, gdy badacze i badani mają wspólne ramy definiowania rzeczywistości. Dlatego też utwory poetyckie mogą być niezrozumiałe dla odbiorców, jeśli nie będzie im towarzyszył opis kontekstu powstawania utworu (Schwalbe, 1995). Dla niedoświadczonego badacza problematyczne może być także kondensowanie znaczeń, w związku z tym utwory poetyckie nie będą opisem gęstym, lecz tekstem, który nie ukazuje istoty badanego problemu. Jeśli relacje badacza w polu badawczym nie były głębokie

i ograniczały się jedynie do krótkotrwałych kontaktów podczas wywiadów, może się okazać, że trudno będzie napisać tekst o dużej sile ewokatywnej, z trafną artykulacją głosów badanych. W przypadku poezji partycypacyjnej badani mogą nie chcieć zaangażować się w pisanie i podejmować się pracy jedynie pod wpływem nacisków badacza, a wtedy powstałe utwory nie będą autentyczne. Ograniczenia poezji autograficznej mogą być również związane z dylematami dotyczącymi odsłaniania własnych przeżyć, lękiem przed krytyką i napiętnowaniem, dlatego badacz musi wykazywać się dużym stopniem odwagi. Przyjmowane przez badaczy, czasem nierefleksyjnie, granice między nauką a poezją sprawiają, że ta dystynkcja jest reprodukowana w rozdzieleniu roli osoby tworzącej poezję i roli osoby badającej rzeczywistość społeczną i uniemożliwia scalenie ich w jedną tożsamość.

Mimo tych trudności i ograniczeń zauważa się coraz większe zainteresowanie badaniami poetyckimi przez osoby poszukujące nowych metod badania i otwarte na eksperymentowanie poznawcze. Nie należy jednak wnioskować, że opisana w artykule metoda stanie się powszechna lub zastąpi inne metody. Nie taki jest jej cel, gdyż nie chodzi o zdobywanie dominującej pozycji i grona admiratorów, ale o rozwijanie metodologii badań, powiększenie bogactwa jej różnorodności, a także pobudzenie do metodologicznych debat.

Bibliografia

- Adams Tony E., Jones Stacy H., Ellis Carolun (2015), *Autoethnography*, Oxford: Oxford University Press.
- Addonizio Kim, Laux Dorianne (1997), *The Poet's Companion: A Guide to the Pleasures of Writing Poetry*, New York: W.W. Norton & Company.
- Barone Tom, Eisner W. (2006), *Arts-based Educational Research*, [w:] J.L. Green, G. Camilli, P.B. Elmore, A. Skukauskaiti, E. Grace (red.), *Handbook of Complementary Methods in Education Research*, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, s. 95–109.
- Bielecka-Prus Joanna (2010), *Transmisja kultury w rodzinie i szkole. Teoria Basila Bernsteina*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bielecka-Prus Joanna (2014), *Po co nam autoetnografia? Krytyczna analiza autoetnografii jako metody badawczej*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. X, nr 3, s. 76–95.
- Bielecka-Prus Joanna (2015), *Transkrypcja jako działanie interpretacyjne*, „Rocznik Lubuski”, t. 4, nr 1, s. 41–54.
- Blasko Dawn G., Merski Dennis W. (1998), *Haiku Poetry and Metaphorical Thought: An Invitation to Interdisciplinary Study*, „Creativity Research Journal”, vol. 11(1), s. 39–46, https://doi.org/10.1207/s15326934crj1101_5
- Bochner Arthur P. (2000), *Criteria Against Ourselves*, „Qualitative Inquiry”, vol. 6(2), s. 278–291, <https://doi.org/10.1177/107780040000600209>
- Butler-Kisber Lynn (2002), *Artful Portrayals in Qualitative Inquiry: The Road to Found Poetry and Beyond*, „The Alberta Article of Educational Research”, vol. 48(3), s. 229–239.
- Butler-Kisber Lynn (2010), *Qualitative Inquiry: Thematic, Narrative and Arts-informed Perspectives*, Los Angeles: Sage Publications.

- Cahnmann Melisa (2003), *The Craft, Practice, and Possibility of Poetry in Educational Research*, „Educational Researcher”, vol. 32(3), s. 29–36.
- Carr Jeanine M. (2003), *Poetic Expressions of Vigilance*, „Qualitative Health Research”, vol. 13(9), s. 1324–1331, <https://doi.org/10.1177/1049732303254018>
- Chan Zenobia C.Y. (2003), *Poetry Writing: A Therapeutic Means for a Social Work Doctoral Student in The Process of Study*, „Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education”, vol. 16(1), s. 5–17.
- Clarke Juanne, Febraro Angela, Hatzipantelis Maria, Nelson Geoffrey (2005), *Poetry and Prose: Telling the Stories of Formerly Homeless Mentally Ill People*, „Qualitative Inquiry”, vol. 11(6), s. 913–932.
- Connelly Kathy (2010), *What Body Parts Do I Need To Sell? Poetic Re-Presentations of Experiences of Poverty and Fear From Low-Income Australians Receiving Welfare Benefits*, „Creative Approaches to Research”, vol. 3(1), s. 16–41.
- Corley Nicole A. (2020), *Exploring poetry as method: “Representing faithfully” the narratives of African American high school students and their mothers*, „Qualitative Social Work”, vol. 19(5–6), s. 1022–1039, <https://doi.org/10.1177/1473325019888010>
- Denzin Norman K. (1997), *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*, Thousand Oaks: Sage.
- Denzin Norman K., Lincoln Yvonna S. (2009), *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych*, [w:] D.K. Norman, Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 19–62.
- Edwards Rosalind, Weller Susie (2012), *Shifting analytic ontology: using I-poems in qualitative longitudinal research*, „Qualitative Research”, vol. 12(2), s. 202–217, <https://doi.org/10.1177/1468794111422040>
- Eisner Elliot W. (1991), *The Enlightened Eye: Qualitative Inquiry and the Enhancement of Educational Practice*, New York: Macmillan.
- Ellis Carolyn (1991), *Emotional Sociology*, „Symbolic Interaction”, vol. 14(1), s. 123–145.
- Ellis Carolyn (2000), *Creating Criteria: An Ethnographic Short Story*, „Qualitative Inquiry”, vol. 6(2), s. 273–277, <https://doi.org/10.1177/107780040000600210>
- Ellis Carolyn (2004), *The Ethnographic I: A Methodological Novel About Autoethnography*, Walnut Creek: Rowman Altamira.
- Emert Toby (2013), *The Transpoemations Project: Digital Storytelling Poetry, and Refugee Boys*, „Intercultural Education”, vol. 24(4), s. 355–365.
- Faulkner Sandra L. (2007), *Concern with Craft: Using Ars Poetica as Criteria for Reading Research Poetry*, „Qualitative Inquiry”, vol. 13(2), s. 218–234.
- Faulkner Sandra L. (2020), *Poetic Inquiry. Craft, Method and Practice*, New York–London: Routledge.
- Finley Susan (2000), *“Dream Child”: The Role of Poetic Dialogue in Homeless Research*, „Qualitative Inquiry”, vol. 6(3), s. 432–434, <https://doi.org/10.1177/107780040000600309>
- Flores Toni (1982), *Field poetry*, „Anthropology and Humanism Quarterly”, vol. 7(1), s. 16–22.
- Friedrich Paul (1996), *The Culture in Poetry and the Poetry in Culture*, [w:] E.V. Daniel, J.M. Peck (red.), *Culture/Contexture: Explorations in Anthropology and Literary Studies*, Berkeley: University of California Press, s. 37–57.

- Furman Rich (2003), *Exploring stepfatherhood through poetry*, „Journal of Poetry Therapy”, vol. 16(2), s. 91–96, <https://doi.org/10.1080/0889-3670310001596284>
- Furman Rich (2004), *Using Poetry and Narrative as Qualitative Data: Exploring a Father's Cancer Through Poetry*, „Families, Systems, & Health”, vol. 22(2), s. 162–170.
- Furman Rich (2005), *Autoethnographic Poems and Narrative Reflections: A Qualitative Study on the Death of a Companion Animal*, „Journal of Family Social Work”, vol. 9(4), s. 23–38, https://doi.org/10.1300/J039v09n04_03
- Furman Rich (2006), *Poetic Forms and Structures in Qualitative Health Research*, „Qualitative Health Research”, vol. 16(4), s. 560–566, <https://doi.org/10.1177/1049732306286819>
- Furman Rich, Langer Carol L., Taylor D. Bruce (2010), *Analyzing narratives through poetic forms and structures in gerontology: Applying new tools in qualitative research*, „Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education”, vol. 23(2), s. 61–71, <https://doi.org/10.1080/08893675.2010.482809>
- Furman Rich, Downey Eleanor Pepi, Jackson Robert L., Bender Kimberly (2008), *Poetry Therapy as a Tool for Strengths-Based Practice*, „Advances in Social Work”, vol. 3(2), s. 146–157.
- Furman Rich, Langer Carol L., Davis Christine S., Gallardo Heather P., Kulkarni Shanti (2007), *Expressive, Research and Reflective Poetry as Qualitative Inquiry: A Study of Adolescent Identity*, „Qualitative Research”, vol. 7(3), s. 301–315.
- Gee James Paul (1986), *Units in the Production of Narrative Discourse*, „Discourse Processes”, vol. 9(4), s. 391–422.
- Gillan Maria M., Vink Barbara H., Furman Rich (2002), *Poetry*, „Journal of Poetry Therapy”, vol. 15, s. 177–183.
- Glesne Corrine (1997), *That Rare Feeling: Re-presenting Research through Poetic Transcription*, „Qualitative Inquiry”, vol. 3(2), s. 202–221.
- Glesne Corrine (2010), *Commentary: Disappearing Into Another's Words Through Poetry in Research and Education*, „LEARNING Landscapes”, vol. 4(1), s. 47–55, <https://doi.org/10.36510/learnland.v4i1.358>
- Golden Karina M. (2000), *The Use of Collaborative Writing to Enhance Cohesion in Poetry Therapy Groups*, „Journal of Poetry Therapy”, vol. 13(3), s. 125–138.
- Görlich Anne (2016), *Poetic Inquiry: Understanding Youth on The Margins of Education*, „International Journal of Qualitative Studies in Education”, vol. 29(4), s. 520–535.
- Hanauer David Ian (2004), *Poetry and the Meaning of Life*, Toronto: Pippin Publishing Corporation.
- Hanley Mary Stone, View Jenice Lelani (2014), *Poetry and Drama as Counter-Narrative*, „Cultural Studies ↔ Critical Methodologies”, vol. 14(6), s. 558–573.
- Hartnett Stephen John (2003), *Incarceration Nation: Investigative Prison Poems of Hope and Terror*, Walnut Creek: AltaMira Press.
- Hill Djanna A. (2005), *The Poetry in Portraiture: Seeing Subjects, Hearing Voices, and Feeling Contexts*, „Qualitative Inquiry”, vol. 11(1), s. 95–105.
- Hodges Caroline E.M., Fenge Lee-Ann, Cutts Wendy (2014), *Challenging perceptions of disability through performance poetry methods: the 'Seen but Seldom Heard' project*, „Disability & Society”, vol. 29(7), s. 1090–1103.

Hoffmann Yoel (2002), *Four Japanese Death Haiku*, „Academic Medicine”, vol. 77(1), s. 49–52.

Hordyk Shawn Renee, Soltane Sonia B., Hanley Jill (2014), *Sometimes You Have to Go Under Water to Come Up: A Poetic, Critical Realist Approach to Documenting the Voices of Homeless Immigrant Women*, „Qualitative Social Work”, vol. 13(2), s. 203–220.

Hunter Lauren P. (2002), *Poetry as an Aesthetic Expression for Nursing: A Review*, „Journal of Advanced Nursing”, vol. 40(2), s. 141–148.

Hymes Dell (1996), *Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality. Toward an Understanding of Voice*, London: Taylor and Francis.

Kacperczyk Anna (2014), *Autoetnografia – technika, metoda, nowy paradygmat? O metodologicznym statusie autoetnografii*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. X, nr 3, s. 32–75.

Kasperski Edward (2007), *Poezja a filozofia. Cztery filary tradycji (komparatystyka dyskursów)*, „Tekstualia”, nr 3(10), s. 27–46.

Kendall Marlyn, Murray Scott A. (2005), *Tales of the Unexpected: Patients' Poetic Accounts of the Journey to a Diagnosis of Lung Cancer: A Prospective Serial Qualitative Interview Study*, „Qualitative Inquiry”, vol. 11(5), s. 733–751.

Kissman Kris (1989), *Poetry and Feminist Social Work*, „Journal of Poetry Therapy”, vol. 2, s. 221–230.

Konecki Krzysztof T. (2022), *The Meaning of Contemplation for Social Qualitative Research. Applications and Examples*, London–New York: Routledge.

Konecki Krzysztof T., Placzek Aleksandra, Tarasiuk Dagmara (2024), *Experiencing the Body in Yoga Practice. Meanings and Knowledge Transfer*, London–New York: Routledge.

Lafrenière Darquise, Cox Suzan M. (2013), *'If you can call it a poem': toward a framework for the assessment of arts-based works*, „Qualitative Research”, vol. 13(3), s. 318–336, <https://doi.org/10.1177/1468794112446104>

Lahman Maria K.E., Geist Monica R., Rodriguez Katrina L., Graglia Pamela E., Richard Veronica M., Schendel Roland K. (2010), *Poking Around Poetically: Research, Poetry, and Trustworthiness*, „Qualitative Inquiry”, vol. 16(1), s. 39–48.

Lahman Maria K.E., Rodriguez Katrina L., Richard Veronica M., Geist Monica R., Schendel Roland K., Graglia Pamela E. (2011), *(Re)Forming Research Poetry*, „Qualitative Inquiry”, vol. 17(9), s. 887–896, <https://doi.org/10.1177/1077800411423219>

Langer Carol, Furman Rich (2004) *The Tanka as a Qualitative Research Tool: A Study of a Native American Woman*, „Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education”, vol. 17(3), s. 165–171.

Leggo Carl (2005), *The heart of pedagogy: on poetic knowing and living*, „Teachers and Teaching”, vol. 11(5), s. 439–455, <https://doi.org/10.1080/13450600500238436>

Lepeniec Wolf (1997), *Trzy kultury: socjologia między literaturą a nauką*, przełożyła Krystyna Krzemieniowa, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Leung Doris, Lapum Jennifer (2005), *A Poetical Journey: The Evolution of a Research Question*, „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 4(3), s. 63–82.

Livingston Myra C. (1991), *Poem-making. Ways to Begin Writing Poetry*, New York: Harper Collins Publishers.

Macbeth Douglas (2001), *On “Reflexivity” in Qualitative Research: Two Readings, and a Third*, „Qualitative Inquiry”, vol. 7(1), s. 35–68.

- Manning Susan M. (2018), *Collaborative Poetic Processes: Methodological Reflections on Co-Writing with Participants*, „The Qualitative Report”, vol. 23(4), s. 742–757.
- Maréchal Garance, Linstead Stephen (2010), *Metropoems: Poetic Method and Ethnographic Experience*, „Qualitative Inquiry”, vol. 16(1), s. 66–77.
- Marvasti Amir, Faircloth Christopher (2002), *Writing the Exotic, the Authentic, and the Moral: Romanticism as Discursive Resource for the Ethnographic Text*, „Qualitative Inquiry”, vol. 8(6), s. 760–784.
- Maynard Kent (2008), *The Poetic Turn of Culture, or the “Resistances of Structure”*, „Anthropology and Humanism”, vol. 33(1/2), s. 66–84.
- Maynard Kent, Cahnmann-Taylor Melisa (2010), *Anthropology at the Edge of Words: Where Poetry and Ethnography Meet*, „Anthropology and Humanism”, vol. 35(1), s. 2–19.
- Mazza Nicholas (2009), *The Arts and Family Social Work: A Call for Advancing Practice, Research, and Education*, „Journal of Family Social Work”, vol. 12(1), s. 3–8.
- Mazza Nicholas (2017), *Poetry Therapy: Theory and Practice*, New York: Routledge.
- McLennan Timothy (2020), *The Twelve Cranial Nerve Haiku of Christmas: Finding a Place for the Haiku in the Anatomical Learning Toolbox*, „Anatomical Sciences Education”, vol. 13(3), s. 426–428.
- Meyer Elizabeth (2007), *“Who We Are Matters”: Exploring Teacher Identities Through Found Poetry*, „LEARNING Landscapes”, vol. 2(1), s. 195–210.
- Montefiore Jan (1987), *Feminism and Poetry: Language, Experience, Identity in Women’s Writing*, London–New York: Pandora.
- Niles John D. (1999), *Homo Narrans. The Poetics and Anthropology of Oral Literature*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ohito Esther, Nyachae Tiffany M. (2019), *Poetically Poking at Language and Power: Using Black Feminist Poetry to Conduct Rigorous Feminist Critical Discourse Analysis*, „Qualitative Inquiry”, vol. 25(9–10), s. 839–850.
- Ossowski Stanisław (2004), *Wybór pism estetycznych*, Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Owton Helen (2017), *Doing Poetic Inquiry*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Öhlen Joakim (2003), *Evocation of Meaning Through Poetic Condensation of Narratives in Empirical Phenomenological Inquiry Into Human Suffering*, „Qualitative Health Research”, vol. 13(4), s. 557–566.
- Piirto Jane (2002), *The Question of Quality and Qualifications: Writing Inferior Poems as Qualitative Research*, „International Journal of Qualitative Studies in Education”, vol. 15(4), s. 431–445.
- Poindexter Cynthia C. (2002), *Meaning from Methods: Re-presenting Narratives of an HIV-affected Caregiver*, „Qualitative Social Work”, vol. 1(1), s. 59–78.
- Prattis Ian J. (1985), *Anthropological Poetics: Reflections on a New Perspective*, „Dialectical Anthropology”, vol. 10(1/2), s. 107–117.
- Prendergast Monica (2006), *Found Poetry as Literature Review: Research Poems on Audience and Performance*, „Qualitative Inquiry”, vol. 12(2), s. 369–388.

Prendergast Monica (2009a), *Introduction: The phenomena of poetry in research: 'Poem is what?'* Poetic inquiry in social science research, [w:] M. Prendergast, C. Leggo, P. Sameshima (red.), *Poetic Inquiry: Vibrant Voices in the Social Sciences*, Boston: Sense Publishers, s. xix–xlii.

Prendergast Monica (2009b), *"Poem Is What?" Poetic Inquiry in Qualitative Social Science Research*, „International Review of Qualitative Research”, vol. 1(4), s. 541–568.

Prendergast Monica, Gouzouasis Peter, Leggo Carl, Irwin Rita I. (2009), *A Haiku Suite: The Importance of Music Making in the Lives of Secondary School Students*, „Music Education Research”, vol. 11(3), s. 303–317.

Ramazani Jahan (red.) (2017), *The Cambridge Companion to Postcolonial Poetry*, Cambridge: Cambridge University Press.

Reale Giovanni (1997), *Historia filozofii starożytnej. Platon i Arystoteles*, przełożył Edward I. Zieliński, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.

Richardson Laurel (1993), *Poetics, Dramatics, and Transgressive Validity: The Case of the Skipped Line*, „The Sociological Quarterly”, vol. 34(4), s. 695–710.

Richardson Laurel (1997), *Fields of Play: Constructing an Academic Life*, New Brunswick: Rutgers University Press.

Richardson Laurel (2002), *Poetic Representations of Interviews*, [w:] J.F. Gubrium, J.A. Holstein (red.), *Handbook of Interview Research: Context and Method*, Thousand Oaks: Sage, s. 877–891.

Rogowski Łukasz (2016), *Funkcje zdjęć w wywiadach fotograficznych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XII, nr 4, s. 78–99.

Romero Rachel (2020), *Poetic Transcription in the Sociology Classroom: Developing Empathy, Analytical Skills, Creativity, and Engagement*, „Teaching Sociology”, vol. 48(3), s. 211–219, <https://doi.org/10.1177/0092055X20923703>

Santoro Ninetta, Kamler Barbara, Reid Jo-Anne (2001), *Teachers Talking Difference: Teacher Education and the Poetics of Anti-Racism*, „Teaching Education”, vol. 12(2), s. 191–212.

Savishinsky Joel S. (2007), *Lighting the Match*, „Gerontology & Geriatrics Education”, vol. 27(4), s. 55–68.

Schwalbe Michael (1995), *The Responsibilities of Sociological Poets*, „Qualitative Sociology”, vol. 18, s. 393–413.

Silverman David (2007), *A Very Short, Fairly Interesting and Reasonably Cheap Book About Qualitative Methods*, London: Sage.

Silvermarie Sue (1988), *Poetry Therapy with Frail Elderly in a Nursing Home*, „Journal of Poetry Therapy”, vol. 2, s. 72–83.

Sjollema Sandra D., Hordyk Shawn, Walsh Christine A., Hanley Jill, Ives Nicole (2012), *Found poetry – Finding home: A Qualitative Study of Homeless Immigrant Women*, „Journal of Poetry Therapy”, vol. 25(4), s. 205–217.

St. Pierre Elizabeth (1996), *The Responsibility of Readers: Towards an Ethics of Response*, „Qualitative Sociology”, vol. 19(4), s. 533–538.

Sullivan Anne M. (2009), *On Poetic Occasion in Inquiry: Concreteness, Voice, Ambiguity, Tension, And Associative Logic*, [w:] M. Prendergast, C. Leggo, P. Sameshima (red.), *Poetic Inquiry: Vibrant Voices in the Social Sciences*, Boston: Sense Publishers, s. 111–126.

Szpunar Magdalena (2023), *(Nie)bezpieczne związki. O niełatwych relacjach poezji z nauką*, manuskrypt tekstu przekazany przez autorkę [w druku].

Szto Peter, Furman Rich, Langer Carol (2005), *Poetry and Photography: An Exploration into Expressive/Creative Qualitative Research*, „Qualitative Social Work”, vol. 4(2), s. 135–156, <https://doi.org/10.1177/1473325005052390>

Ticineto Clough Patricia (2000a), *A Familial Unconscious*, „Qualitative Inquiry”, vol. 6(3), s. 318–336, <https://doi.org/10.1177/107780040000600302>

Ticineto Clough Patricia (2000b), *Comments on Setting Criteria for Experimental Writing*, „Qualitative Inquiry”, vol. 6(2), s. 278–291, <https://doi.org/10.1177/107780040000600211>

Thomas Rhianna (2021), *Poetic Juxtaposition, a Method for Connecting Data, Theory, and Every Day Texts*, „Qualitative Inquiry”, vol. 27(5), s. 626–636.

Trethewey Natasha (2006), *Native Guard: Poems*, New York: Houghton Mifflin.

Waskul Dennis, Riet Pamela van der (2002), *The Abject Embodiment of Cancer Patients: Dignity, Selfhood, and the Grotesque Body*, „Symbolic Interaction”, vol. 25(4), s. 487–513.

Willis Peter (2002), *Don't Call it Poetry*, „Indo-Pacific Journal of Phenomenology”, vol. 2(1), s. 1–14, <http://doi.org/10.1080/20797222.2002.11433869>

Cytowanie

Joanna Bielecka-Prus (2024), *O pożytkach badań poetyckich w naukach społecznych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XX, nr 2, s. 36–61, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.2.03>

The Benefits of Poetic Inquiry in Social Sciences

Abstract: Poetry in qualitative research is not yet widely recognized as a scientifically legitimate method for collecting and representing data in empirical studies. However, the assumption of a contradiction between scientific thinking and poetic creativity is only apparent. Poetic inquiry is a research approach that utilizes poetry as a method for exploration, analysis, and representation of research findings. In the article, I explain why it is worthwhile to embrace poetic forms at various stages of the research process. I also demonstrate how poetry can be created from obtained data, and discuss the distinguishing characteristics of *ars poetica*, which can serve as reference points for poetic inquiries in qualitative research, conveying the richness of human experiences that may not be fully captured by traditional academic texts.

Keywords: poetic inquiry, autoethnography, art-based-research (ABR), qualitative research methodology